

DIN NOU DESPRE ÎNCEPUTURILE VIEȚII NEOLITICE LA EST DE CARPAȚII RĂSĂRITENI

Silvia Marinescu Bîlcu

Cu ani în urmă discutând problema începuturilor vieții neolitice în teritoriile de la est de Carpații răsăriteni ne precizăm și punctul de vedere asupra ipotezei pătrunderii triburilor neolitice aceramice la Soroca și Trifăuți (pe malul drept al Nistrului) scriind: "Fără a încerca să diminuăm importanța descoperirilor de la est de Prut, trebuie subliniată lipsa din aceste complexe a două dintre caracteristicile principale ale neoliticului: unelte de piatră șlefuită și cultivarea primitivă a plantelor. Simpla prezență a câtorva oase de bou și porc domestic (câinele știm că fusese domesticit anterior) și a unor lame de silex care au putut face parte din piese compuse, nu credem că ne poate îndreptăți să vorbim de neolitic. Dată fiind importanța și implicațiile eventualei prezențe a neoliticului aceramic în zonele acestea, considerăm necesare serioase analize polimice pentru a putea opera cu date cât mai exacte și complete... Nu ar fi exclus să ne aflăm, totuși, în fața unor populații epipaleolitice sau mezolitice, care, ca și acelea din zona Porților de Fier, să fi procedat la o omorâre selectivă a vânatului și să fi avut o economie mixtă - vânătoare și pescuit (documentate); culegerea anumitor plante - presupusă¹.

În plus cercetătorii ruși (nu și cei basarabeni) susțin că resturile osteologice descoperite la Soroca sunt extrem de fragmentate și deci neidentificabile, neputând fi atribuite unor animale domestice. Pe de altă parte se poate presupune că și triburile epipaleolitice vor fi avut în unelte compuse necesare tăierii diverselor plante sălbatice. Adăugând la toate acestea și lipsa analizelor polinice din stațiunile mai sus menționate, considerăm justificate dubiile noastre referitoare la neoliticul aceramic din această zonă. De altfel chiar datele C₁₄ obținute pentru Soroca II (nivelurile 2 și 3) = 7515 - 7420 BP au permis atașarea acestei așezări a mezoliticului din sud-estul și estul Europei².

Cu alt prilej arătăm că nu se poate (cel puțin deocamdată) vorbi nici despre o evoluție locală a triburilor epipaleolitice din zonă spre neolitic - fie și aceramic. Aminteam de pildă că în zonele de maximă locuire epipaleolitică din Moldova (mai ales pe Prut și Bistrița) din pricina schimbării climatului, a retragerii vânatului și sigur a intervenției majore a factorului antropic nu există documentat nici **neoliticul vechi**. Și exemplificăm cu situații similare din alte zone cum ar fi de pildă în Bosnia de nord, la sud de râul Sava sau în Bosnia centrală. În concluzie susținem că nu se poate vorbi, la est de Carpații orientali, de un proces de trecere autonomă de la epipaleolitic la neolitic și nici de un neolitic aceramic sau preceramic, ci numai de o supraviețuire a comunităților epipaleolitice (sau mezolitice) până la pătrunderea în zonă a triburilor Starčevo-Criș, venite destul de probabil din sud estul Transilvaniei, calea sudică, adică aceea dinspre Muntenia, părăndu-ni-se destul de improbabil³ (deși nu exclusă).

În principal, pe baza descoperirilor de la Trestiana (județul Vaslui)⁴, Lunca (județul Neamț)⁵, Balș (județul Iași)⁶, Poenești (județul Vaslui)⁷, Grumăzești (județul Neamț) etc., cultura Starčevo-Criș pătrunde la est de Carpații răsăriteni în fața a III-a (din periodizarea lui V.L. Milošević) menținându-se (sub

diverse aspecte regionale, care nu frâng unitatea complexului cultural), după părerea noastră, până la ocuparea aceluiași teritorii de către purtătorii culturii ceramicii liniare decorate cu capete de note muzicale.

Dacă însă în teritoriul dintre Carpați și Prut situația este destul de clară, singurii ocupanți ai spațiului fiind triburile starceviene în schimb între Prut și Nistru, unde, portivit opiniilor noastre se extinseseră aceleași populații, problema se complică din două motive: 1 - aici se fac resimțite pe de o parte influențele culturii bugo-nistrene, pe de alta se susține că există și stațiuni proprii acestei ultime culturi, care ar fi prezentă la Soroca (pe Nistru) în cea de a doua fază de evoluție a ei; 2 - în cazul unor așezări cum ar fi aceea de la Ruptura (Săliștea I), unde predomină materialul Starčevo-Criș, există cercetători care preferă să considere stațiunea ca tipică pentru cultura bugo-nistreană⁹. Dar cele câteva fragmente ceramice aparținând acestei ultime culturi, descoperite la Ruptura (ca și în alte așezări similare) au fost puse de noi încă din 1981, pe seama unor simple "importuri" în mediul Starčevo-Criș¹⁰. Cercetări recente făcute la est de Prut vin să ateste punctul nostru de vedere. Pe cursul mijlociu al Răutului s-a constatat o concentrare în așezări aparținând culturii Starčevo-Criș, dintre care aceea de la Sakarovka a beneficiat de o cercetare mai amplă¹¹, rezultatele confirmând mai vechea și mai sus menționata noastră ipoteză referitoare la "importurile" bugo-nistrene în mediul culturii Starčevo-Criș.

Dar, așa cum am mai avut prilejul să scriem, se cuvine subliniat faptul, deloc neglijabil, că toate stațiunile dintre Prut și Nistru aflate deci la periferia ariei marelui complex cultural Starčevo-Criș, nu mai au strălucirea centrelor primare și nici chiar pe aceea a centrelor secundare. Cu toate acestea ele vor continua să facă parte din ceea ce numim marele complex cultural Starčevo-Criș. Cât privește cultura bugo-nistreană, manifestările ei la est de Nistru par a nu fi unitare prezentându-se mai degrabă sub forma unui amalgam de grupe culturale aparținând neoliticului de la Nistru-Donet.

Potrivit unor mai vechi opinii ale noastre (reluat și mai recent), în primul sfert al mileniului V î.d.Cr. ariile cuturilor Starčevo-Criș și mai apoi liniar-ceramică pe de o parte și bugo-nistreană (sau Nipru-Donet) pe de alta se atingeau mai degrabă în preajma Nistrului decât a Prutului, neajungând să formeze, așa cum s-a susținut (și se mai susține uneori) complexe culturale mixte. Atât cultura Starčevo-Criș cât și aceea bugo-nistreană (ca și aceea liniar-ceramică succesoarea celei starceviene) și-au păstrat caracteristicile proprii: formele vaselor, pastă decor, utilaj litic etc.¹².

Pe bază de importuri s-a putut însă stabili (cu mulți ani în urmă) sincronismul relativ între cultura Starčevo-Criș (fazele III? - IV) și faza bugo-nistreană II, precum și între sfârșitul fazei a III-a și a IV-a a culturii bugo-nistrene și cultura ceramicii liniare cu capete de note muzicale¹³.

Cât privește cultura Starčevo-Criș la est de Carpații răsăriteni, opiniile sunt împărțite, unii cercetători definind două, alții trei (în opinia noastră poate chiar patru) etape evolutive. Lipsa săpăturilor ample din stațiuni cu stratigrafie verticală (sau chiar absența unor astfel de stațiuni) nu este însă încă în măsură să lămurească, cel puțin deocamdată această problemă. Singura așezare cu două niveluri de locuire intens cercetată rămâne deocamdată aceea de la Trestiana¹⁴, al cărui prim nivel de

locuire atribuit fazei Starčevo IIIb a fost datat prin carbon radioactiv (C_{14}) la 6660 ± 45 B.P.¹⁵. Numeroase deslușiri vor putea aduce și săpăturile de la Lunca (județul Neamț), unde stratul de cultură, gros de 2 m, are șapte (?) depuneri succesive, dar cercetările sunt încă destul de restrânse, iar după părerea noastră (formată în urma vizitării zonei) nu ne aflăm în fața unei așezări propriu-zise, ci a unui punct sezonier de exploatare a salinei. Este și motivul pentru care la Lunca problema acestor depuneri starčeviene se va rezolva cu un plus de dificultate.

Restul stațiunilor moldovenesti, săpate în proporție destul de redusă, nu sunt în măsură să conducă la concluzii mai detaliate și deci mai riguroase. Dealtfel însăși subîmpărțirea culturii în faze sau etape s-a bazat mai mult pe criterii tipologice și pe analogii cu materiale din Transilvania și Banat, criterii insuficiente după părerea noastră, întrucât formele vaselor și decorurile ceramicii pot dăinui foarte mult în timp, mai ales în cazul stațiunilor periferice (sau relativ periferice), adică tocmai acolo unde noile impulsuri sudice fie nu mai ajung (n-au mai ajuns), fie ajung (sau ajuns) foarte târziu și adesea în forme modificate. Ca să nu mai vorbim de cât de diverse și adeseori contradictorii sunt opiniile cercetătorilor care se ocupă de cultura respectivă din zonele menționate.

Până în prezent așezarea de la Trestiana constituie în Moldova din toate punctele de vedere o stațiune de excepție și aceasta se datorează în egală măsură atât celor 30 de ani de cercetări sistematice cât și varietății sub care se manifestă aici cultura Starčevo-Criș.

Am mai subliniat caracterul ceva mai special al așezării de la Grumăzești (județul Neamț) unde cultura Starčevo-Criș (poate cea mai târzie manifestare a ei cunoscută până în prezent) pare a fi primit o serie de influențe liniar-ceramice (pastă arsă la cenușiu, topoare-calapod, forme geometrice în utilajul de silex, unele decoruri) dar și numeroase elemente Vinča A - forme, ardere și chiar tehnici decorative. De unde și cum au pătruns în Moldova de centru-vest (și nu numai) este o întrebare la care deocamdată nu putem da un răspuns concludent¹⁶. Forme ceramice de tip vinčian există însă și la Trestiana Sakarovka și Vermești, dar puținul material publicat până în prezent nu permite precizări suplimentare.

Un alt fenomen interesant este de ordin strict economic dar cu implicații sociale. Dacă în principal purtătorii acestei culturi cultivau *Triticum monococcum*, *Triticum dicoccum*, *Triticum spelta*, *Hordeum vulgare* și *Aegilopa*, în privința exploatării animalelor se cunosc în Moldova două situații distincte: 1. Stațiuni unde animalele cele mai mult folosite în alimentație au fost bovinele și unde fauna spontană, până la un punct (cu excepția cervicidelor) era puțin exploatată (NMI = 13 - 24%) ca de exemplu la Glăvănești Vechi, Valea Lupului și Pogănești și 2. Stațiuni în care mai mult de jumătate din animalele sacrificate erau ovicaprinele și unde vânătoarea era foarte puțin practică - exemplu Trestiana și Balș¹⁷. Nu ar fi deci exclusă nici o specializare economică, generată de condițiile ecologice.

În condiții similare, fără să fie identice, evoluează economia comunităților Starčevo-Criș în toată aria de răspândire - predomină bovinele la Obre I și probabil în așezarea eponimă; predomină ovi-caprinele la Anzabegovo, Ludas-Budzak, Maroslele-Pana etc¹⁸. Această diversitate a determinat-o pe Alexandra Bolomey să

se gândească la eventualitatea unei economii semi-mobile, sezoniere, dar bazată pe aşezări sedentare, sau (aşa cum menţionăm mai sus), chiar la o specializare economică¹⁹.

Evident publicarea rezultatelor cercetărilor din Moldova (în special a celor de la Trestiana) vor fi în măsură să confirme sau să infirme succintele noastre enunţuri.

NOTE:

¹ S. Marinescu-Bilcu, *Unele probleme ale începuturilor neoliticului de la est la Carpaţii Orientali*, Anuarul Muzeului Judeţean, VIII, Suceava, 1981, p. 163-164.

² K. Honea, *Noi date radiocarbon: Ripiceni - Izvor şi Ostrovul Corbului*, SCIV, 33, 1982, 2, p. 220.

³ S. Marinescu-Bilcu, *Les Carpates Orientales et la Moldavie*, Atlas du Neolithique europeen. L'Europe Orientale, vol. I, ERAUL, 45, Liege, 1993, p. 191-198; 239-241, cu toată bibliografia esenţială.

⁴ E. Popuşoi, *Săpăturile arheologice de la Trestiana, com. Griviţa, jud. Vaslui, Cercetări istorice*, XI, Iaşi, 1980, p. 105-130; idem *Câteva observaţii asupra unui grup de locuinţe din aşezarea Starcevo-Criş de la Trestiana*, Simpozionul internaţional asupra începuturilor neoliticului în sud-estul Europei, Bârlad, 1994 (sub tipar); idem, *Consideraţii asupra ceramicii de la Trestiana*, Sesiunea de rapoarte, Cluj-Napoca, mai, 1995. La aceasta se adaugă toate rapoartele prezentate de E. Popuşoi la sesiunile anuale de rapoarte.

⁵ Gh. Dumitroaia, *Aşezarea Starcevo-Criş de la Lunca*, Comunicări la sesiunile de rapoarte; Alba Iulia, 1984, idem, *Staţiunea Starcevo-Criş de la Lunca Vânători*, Simpozionul internaţional... Bârlad, 1994 (sub tipar); idem, *Depunerile neo-eneolitice de la Lunca şi Oglinzi, judeţul Neamţ, Memoria Antiquitatis*, XIX, Piatra Neamţ, 1994, p. 8-79.

⁶ E. Popuşoi, *Sondajul arheologic de la Balş (judeţul Iaşi)*, *Arheologia Moldovei*, IX, 19, p. 7-17.

⁷ M. Mantu, A. Mantu, I. Scorţeanu, *Date în legătură cu aşezarea Starcevo-Criş de la Poienest, judeţul Vaslui*, SCIVA, 43, 1992, II, p. 149-176.

⁸ V. I. Markevuci, *Bugo-Duestrovskaia Kultura na teritorii Moldavii*, Chişinău, 1974, 144-163.

⁹ Idem, *Pamisniki epoh neolita I eneolita*, Chişinău, 1973, p. 22-23.

¹⁰ S. Marinescu-Bâlcu, *În legătură cu câteva opinii ale unor cercetători străini asupra neo-eneoliticului românesc*, *Pontica*, XIV, Constanţa, 1981, p. 40 şi V. Dergacev şi colab. (v. V. Dergacev, A. S. Herratt, O. Larina, *Recent results of Neolithic research in Moldavia (URSS)*, *Oxford Jurnal of Archaeology*, vol. X, Oxford, 1991, p. 4) atribuie culturii Criş staţiunea de la Sălişte (de pe râul Răut).

¹¹ V. Dergacev şi colab., *op. cit.*, p. 1-16. La p. 12 (la zece ani după publicarea articolului nostru din *Pontica*) autorii sus-menţionaţi scriu: "Siturile atribuite altădată culturii bugo-nistrene din zona Nistru-Prut pot fi considerate ca reprezentând aşezări Criş cu slabe importuri ceramice bugo-nistrene.

¹² Vezi nota 3.

¹³ V. Danienkp, *Neolit krainy*, Kiev, 1969, fig. 154.

¹⁴ Vezi nota 4.

¹⁵ E. Popușoi, *Trestiana (județul Vaslui). Considerații asupra ceramicii*. Comunicare ținută la sesiunea de rapoarte Cluj-Napoca, 1995. Data apropiată de aceea de la Sakarovka: 4700 plus-minus B.C. (v. V. Dergacev și colab., *op. cit.*, p. 5.

¹⁶ V. Dergacev și colab., *op. cit.*, p. 12-13, susțin, în pofida evidențelor și a datelor științifice de care dispunem, că Trudașul ar reprezenta prima fază a culturii Vinča impulsurile lui asupra Moldova urmând aceleași căi de penetrare ale culturii (inițiale) Criș spre Moldova, Dar cultura Turdaș, pe de o parte nu i se poate paraleliza (după cum se știe cu faza Vinča A, iar pe de altă parte aria ei de difuziune nu se extinde și în sud-estul Transilvaniei.

¹⁷ Al. Bolomey, *Les populations néo-énéolithiques et de la période de transition. Leur relations avec le lilieu biotique*, în Vl. Dumitrescu, Al. Bolomey, Fl. Mogoșanu, *Esquisse d'une préhistoire de la Roumanie*, București, 1983, p. 149-150.

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ *Ibidem.*